

MISKOLCZY ISTVÁN

(1881-1937)

Akik az utolsó húsz esztendőben figyelemmel kísérték történetírásunk fejlődését, örömmel állapíthatták meg, hogy a magyar Anjouk korának új Pór Antalja támadt. Igaz, az új Pór Antal műzsája távolról sem volt olyan termékeny és nyájas, mint az elsőé; inkább csak afféle *musa pedestris* volt: tudatosan került minden külső dísz és csillogást, de annál elszakíthatatlanabb barátságot tartott az igazsággal. Amit egyszer igaznak ismert fel, azt minden mellétekintet nélkül kimondotta.

Az új Pór Antal MiskolcZY István rendtársunk volt, aki munkás férfikorának úgyszólván minden szabad pillanatát a magyar Anjouk külföldi vonatkozásainak felderítésére áldozta s aki értékes, mindig eredeti kutatásokra alapozott tanulmányaival a maga személyén túl rendjének is megbecsülést szerzett. Bár az irigy halál megakadályozta élete nagy művének befejezésében, munkássága így csonkán is beszédes emléke egy nagyratörő férfiület nemes becsvágyának.

MiskolcZY István a legismertebb és legnépszerűbb magyar piarista, Dugonics András városában, Szegeden született 1881. szeptember 1-én. Apai és anyai részről egyaránt törzsökös magyar, sőt szóbeli hagyomány szerint nemesi családból származott. Atyja, id. MiskolcZY István (1846-1898) hányatott életű és sokat próbált ember volt, aki csak nehéz küzdelmek árán tudta kiharcolni a nyugodtabb élethez való jogát. Minthogy már gyermekkorában félárvaságra jutott, egyideig apjának kenyéradó gazdáit, a horgosi Kárászok segítették. Felserdülése után azonban egészen magára maradt, mivel keményszívű anyja minden támogatást megvont tőle. Így a megélhetés gondja korán rászakadt és elmaradhatatlan kenyeres pajtása maradt azontúl is, hogy 1875-ben Nagy Rozáliával kötötte össze élete sorját. Rendkívüli csapások, mint pl. az 1879. évi nagy árvíz és rossz emberek álnoksága időről-időre még inkább megnehezítették amúgy sem könnyű életét. E tekintetben lényeges javulás csak akkor állott be nála, mikor sokféle kísérletezés után végre sikerült a szegedi javadalmi hivatalban állandó elhelyezkedést találnia. A kapott állás szerény volt ugyan, de legalább elvette a kis család fejről a mindennapi kenyérért való aggódás gondját.

Mikor ugyanis id. MiskolcZY István a javadalmi hivatal magtárfelügyelője lett, már népes család zsi bongott körülötte. Nagy Rozáliával kötött házasságát összesen öt gyermekkel: három fiúval és két leánnyal áldotta meg Isten. István az idősebb leány, Mária (f1937) után másodiknak s a fiúk közül (Géza, 1887-1936, Gyula, sz. 1892) elsőnek született. A meghitt családi kört meleg szeretet és zavartalan harmónia hatotta át. A szülőket a kölcsönös megbecsülés érzése fűzte egymáshoz. Kettejük közül az apa volt a színesebb, az anya az erősebb egyéniség. Id. MiskolcZY István szelídlelkű, lágy, kissé melancholiára hajló ember volt. Bár magasabb **tanulmányokat nem végzett, élénk** érzékkel viseltetett a szellemi igé-

nyék iránt s alkalomadtán szívesen művelte magát. Különösen a zenében talált nagy élvezetet. Mivel alapjában véve derűlátó természet volt, feltétlen bizalommal és jóhiszeműséggel viseltetett embertársai iránt. Ezért a jótulajdonságáért azonban nem egyszer nagy tandíjat kellett fizetnie. Mert mindig akadtak rosszlelkű emberek, akik csúful visszaéltek bizalmával és anyagilag súlyos károkat okoztak neki.

A csupaszív apával szemben a férfiás erélyű, határozott és kissé prózai kedélyű anya képviselte a családban a reális elemet. Nagy Rozália jóformán minden tekintetben ellentéte volt férjének. Ha férje derűlátó volt, ő borűlátó szemmel látta a világot; ha férje vakon megbízott az emberekben, ő kételkedéssel és bizalmatlansággal tekintett rájuk; ha férje maga volt a megtettesült szívjószág és a mindenkin segíteni akaró szíves készség, ő mint a józan mértéktartás és a szigorú kritika őrszelleme állott mellette. De éppen mert ennyire különböző természetek voltak, az ellentétek törvényénél fogva kölcsönösen vonzódtak egymáshoz és mintegy kiegészítették egymást. A megpróbáltatások és csalódások szomorú napjaiban Róza asszonyra várt a nehéz szerep, hogy könnyen csüggedő férjében tartsa a lelket. Mikor pedig férjét egy végzetes agyvérzés már ötvenkétéves korában elragadta, ismét neki kellett az elárvult család összetartásáról és felneveléséről gondoskodnia. Igazi *mulier fortis* volt, aki mint családfenntartó és mint nevelő egyaránt példaszerűen megfelelt feladatának.

Ezek az ellentétes apai és anyai vonások sajátos módon szövődtek bele Miskolczy István egyéniségébe. A melankolikára való hajlamot és a tudományért égő lelkesedést egész bizonyosan atyjától örökölte. Még fokozottabb mértékben áll ez szenvedélyes zenekedvelésére. Mert bár rendszeres zenei kiképzésben nem részesült, egy-egy hangverseny vagy operai előadás végighallgatása mindig felejtetetlen élményt jelentett számára. Későbbi éveiben pedig az volt legkedvesebb szórakozása, hogy a látogatására gyakran megjelent Gyula öccsének kellemes baritonhangú énekét harmóniumon kísérte.

Az apainál, ha talán nem is jelentékenyebb, mindenesetre jóval szembe-tűnőbb volt boldogult rendtársunk esetében az anyai örökség. Mert kétségtelen, hogy egyéniségének legjellegzetesebb vonásai, mint a zárkózottságra és bizalmatlanságra való hajlam, nehéz felmelegedés új emberekkel szemben, a benső érzésvilágnak, főleg a szeretetnek és ellágyulásnak gondos rejtegetése idegen tekintetek elől mind anyjától öröklődtek át rája. Hasonlóan anyai örökséget kell látnunk szigorú igazságszeretében, mellyel a maga és mások tetteit elbíráltta s mellyel kíméletlenül üldözött minden képmutatást és haszonlesést. Bizonyos, hogy ezek a vonások bizonyos fokig idegenszerűvé és tüskéssé tették Miskolczy István egyéniségét, de csak a be nem avatott profán világ számára. Mert akiknek megadatott közelebb férközni lelkéhez, azok tudták, hogy a ridegnek látszó külső burok alatt nagy emberi értékek rejlenek. Innét van, hogy boldogult rendtársunk korán tudott barátokat szerezni magának, akik meleg szeretettel csüggték rajta s akikhez ő is hűséggel ragaszkodott.

Az öröklött jellemvonásokat azután később sok tekintetben módosította és színezte a gondos családi nevelés. Elsősorban ennek lehet tulajdonítanunk, hogy a nyílteszű gyermek lelkében korán gyökeret vert a bensőséges hit. Mert a Miskolczy-család életét mélységesen vallásos szellem hatotta át. A szülők mind a ketten hívő katolikusok voltak. Főleg az édesanyáról tudjuk ezt. A jó Róza asszony, ha csak tehette, mindennap betért a közeli minorita templomba és ott szívesen elimádkozgott. Különösen a Boldogságos Szűzanyának és Szent Józsefnek volt nagy tisztelője. Nagyobb ünnepekre rendszerint szentgyónással és áldozással készült. De

más tekintetben is igyekezett eleget tenni az Egyház parancsainak. A bűntöket szigorúan megtartotta és gyermekeivel is megtartatta és szűkös anyagi viszonyai ellenére nem feledkezett meg az alamizsnálkodásról sem.

Ilyen nevelés mellett természetes volt, hogy a jámbor szülők az elemi osztályok elvégzése után papi iskolába óhajtották beíratni tehetséges fiúkat. Választásuk a piaristák vezetése alatt álló szegedi városi gimnáziumra esett. Jobb iskolát keresve sem találhattak volna. Mert a szegedi gimnázium a legendáshírű Magyar Gábor igazgatósága alatt akkor virágzása tetőfokán állott. Tanárai a rend legkitűnőbb tagjaiból kerültek ki, s megannyian kipróbált mesterei voltak a tanítás és nevelés nemes tudományának. Tanítványa is akadt bőven; mert a városon és egész tartománnyal felérő határán kívül az áldott Bánát és Bácska tucatszámra küldötte falai közé tehetséges fiait tudományt tanulni és magyar szóra kapni.

A kis Miskolczy Pista 1891. szeptemberében került a nagy hírű iskola növendékei közé. Az 1. C-ben kezdte s a 2. A-ban és a 3. B-ben folytatta. Osztályfőnöke az első két esztendőben Nagy Ferenc, a harmadikban Madarász Pál, a negyedikben Hadady Géza, az ötödikben és hatodikban pedig Zvér Endre volt. De ezeken kívül az akkori szegedi tanári karnak úgyszólván minden említésreméltó tagja tanította; így Cserép Sándor, Finda Antal, Kovács János, Nováky Bertalan, Orafcsik (Bontó) József, Pap nep. János és József, Sáfrán Károly, Szinger Kornél, Való Mihály, Varjú János, Váradí Károly: megannyi jellegzetes alakja a visszavonhatatlanul továbbtűnt régi patriarchális szegedi világnak és a külön szegedi piarista szigetnek.

A tízéves fiúcska komoly igyekezettel látott neki a magasabb tudományok elsajátításának. Mivel azonban az elemi iskola és a gimnázium között akkor is meglehetősen nagy űr tátongott, első osztályos bizonyítványa megközelítőleg sem sikerült olyan jól, mint szülei szerették volna: a jók közé két csúnya elégséges is becsúszott; az egyik számtanból, a másik mértanból. A második osztálytól kezdve azonban állandóan emelkedő irányzat figyelhető meg: az elégségesek száma egyre csökkent – másodikban számtanból, harmadikban pedig németből – a jeleseké ellenben örvendetesen megnövekedett. Nagyobb visszaesés csak az ötödik osztályban következett be, mikor az elégségesek száma – talán a tanári garnitúra teljes kicserélése következtében ismét kettőre – latinból és számtanból – szökött fel. A hatodik osztályban azonban ismét helyreállott az egyensúly.

Tanulmányi tekintetben tehát Miskolczy István jóközepes tanulónak volt mondható. Viseletből azonban mindig kifogástalanul egyes volt. Negyedikes korában jó magaviseletéért és előmeneteléért jutalomban is részesült: Debreceni János egri kanonoknak, az iskola egykori kiváló növendékének adományából egy aranyat nyert. De más tekintetben is nagyot fejlődött Miskolczy a gimnáziumi évek alatt: vallásos élete mélyült s egyénisége határozottabb körvonalakat nyert. Vallásos génuszának izmosodását mutatta többek közt a ministrálásban kifejtett szorgalma. Még élnek emberek, akik jól emlékeznek arra a rövidnadrágos, szendearcú fiúcskára, aki reggelenként teljes összeszedettséggel serénykedett az Úr oltára körül.

Ez a lelki beállítottság, mely teljesen megfelelt a családi otthon meleg vallásos légkörének, könnyen érthetővé teszi, hogy az immár nagydiákká serdült fiú hatodikos korában maga is kedvet kapott szeretett tanárai példájának követésére. 1897. tavaszán felvételét kérte tehát a rendbe. A felvételt megkapta, s mivel szülei is áldásukat adták elhatározására, 1897. augusztus 27-én valóban magára öltötte Kalazanci Szent József fiainak egyszerű öltönyét.

A novíciátust egy szomorú esemény, atyjának váratlanul bekövetkezett halála

tette számára emlékezetessé. A mélyen lesújtott kis novícius legalább ravatalán szerette volna forrón szeretett atyjának megadni a végső tisztességet; de az intézet szabályai nem adtak neki módot a temetésen való megjelenésre. A próba kemény volt, de az erősakarátú ifjú kiállotta. «Apám akarta, – írta bölcs belenyugvással –, hogy a rendbe lépjek, az ő szelleme nem kívánja, hogy elhagyjam érte a rendet». A haláleset nyomán támadt fájó seb azonban sokáig égette lelkét és még komolyabbra hangolta amúgy is komoly kedélyét. Úgy érezte, hogy az apa halála után mint legidősebb fiúra, őrája hárult a családfenntartás gondja és felelőssége. Ezért egyfelől nem szűnt meg vigasztalni és bátorítani édesanyját, másfelől pedig kötelességének érezte, hogy átvegye két öccse tanulmányainak ellenőrzését. Így fiatal kora ellenére ő lett az elárvult család szellemi irányítója és erkölcsi támasza. Feladatát nagy komolysággal és nagy szeretettel oldotta meg úgy, hogy testvérei, ha érezték is fennsőbbiségét, lépten-nyomon tapasztalták finom tapintatát és értük való aggódását.

A próbaesztendő letelte után a kecskeméti stúdiumba került a csapások tüzeiben megpróbált kispap a gimnázium hetedik és nyolcadik osztályának elvégzésére. Az előbbit az 1898/99., az utóbbit pedig az 1899/1900. iskolai évben végezte el. Középiskolai tanulmányaira 1900. június 12-én tette rá a koronát azzal, hogy a Pasteiner Gyula egyetemi tanár elnöklete alatt álló érettségi bizottság előtt jeles eredménnyel érettségi vizsgálatot tett.

A szépsikerű érettségi vizsgálat letétele után elüljárói a budapesti Kalazantinumba helyezték át a tehetséges ifjút hittudományi és egyetemi tanulmányainak elvégzése céljából. Az egyetemen a történelem-latin-szakra iratkozott be. Ideje java részét azonban kezdettől fogva a történelem tanulmányozására fordította. Különösen Marczali Henrik magyar történelmi előadásait hallgatta nagy érdeklődéssel; Láczy Gyula középkori és Ballagi Aladár újkori kollégiumai kevésbé vonzották. Az utolsó időben Békefi Rémy művelődéstörténelmi előadásai kötötték le nagyobb mértékben figyelmét. A latin filológiából Hegedűs István és Ponori Thewrewk Emil óráit látogatta, de csak olyan mértékben, hogy történelmi tanulmányai ne szenvedjenek miattuk rövidséget.

Az alapvizsga letétele (1902. április 30.) és a harmadik egyetemi év lehallgatása után a rend vezetősége a még mindig érezhető tanárhiányra való tekintettel egyelőre helyettes tanár minőségben a váci gimnáziumhoz osztotta be az akkor még csak huszonnégy éves Miskolczi Istvánt. Mivel korhiány miatt sem ekkor, sem a következő évben nem lehetett felszentelni, az első két esztendőt mint «szárazkáplán» húzta át. Felszentelésére csak 1905. július 3-án került sor. Akkor azonban már jóideje okleveles rendes tanár volt. Mert bár Vácott az első naptól kezdve teljes óraszámmal foglalkoztatták, okos időbeosztással mégis módját tudta ejteni, hogy tanulmányi kötelességeinek is idejében eleget tudjon tenni: a szakvizsgát 1904. május 21-én, a pedagógiait pedig 1905. március 21-én tette le. Sőt két évvel rá, 1907-ben a doktori címet is megszerezte. A szigorlatot azonban már nem addigi vizsgáztató tanáránál, Marczali Henriknél, hanem Békefi Remignél tette le. Ennek megfelelően értekezése tárgyául művelődéstörténelmi és egyben rendtörténelmi kérdést választott *A kegyes-tanító rendiek privigyei kollégiumának története* címmel. (Művelődéstörténelmi Értekezések. 26. sz. Vác, 1907)

A négy évig (1903/04-1906/07) tartó váci tartózkodás jelentőségét tehát elsősorban a kész tanárrá és kész tudóssá érés adta meg Miskolczi életében. És ez nemcsak azt jelenti, hogy ezalatt mintaszerű pontossággal megfelelt tanári mivoltából folyó összes kötelességeinek, hanem azt is, hogy ebben az időben szerezte

meg a tudomány önálló művelésének távolabbi feltételeit is. Nevezetesen váci tanárkodása alatt sajátította el az okvetlenül szükséges nyelvi ismereteket. A francia nyelvbe idővel annyira beledolgozta magát, hogy néhány párisi út után rendkívüli tárgyként való tanítására is vállalkozhatott. Az 1912-13. iskolai évtől kezdve hosszú időn át ő volt a budapesti gimnázium francia tanára. Ugyancsak Vácott kezdett behatóbban foglalkozni az olasz nyelvvel és irodalommal is és rövid pár esztendő alatt annyira vitte bennük, hogy a tanulmányaihoz szükséges olasz nyelvű munkákat nagyobb fennakadás nélkül tudta olvasni. Később, de már budapesti tartózkodása alatt az angol nyelvvel is megpróbálkozott és legalább olvasni megtanult.

Magyar Gábor akkori rendfőnök és tanácsa azzal jutalmazta a nagyratörő fiatal tanár fáradhatatlan munkakedvét, hogy az 1907/08. iskolai évre a budapesti gimnáziumhoz helyezte át. Akkor bizonyára még nem gondolta, hogy Budapest lesz szerzetesi életének utolsó állomása. Pedig úgy lett. A munkakedvtől duzzadó fiatal piarista, aki 1907. kora őszén Kováts Antal igazgatósága idején vonult be a régi iskola ütött-kopott falai közé, tíz év múlva megérte a palotaszerű új épületbe való átköltözést, és annak katedrájáról még teljes húsz esztendőn át oktatta az ajkán csüggő ifjúságot.

A budapesti környezet, miként előre látható volt, sokféle ösztönzésével még fokozottabb munkáütemre készítette az ambiciózus fiatal tanárt. Nem érte be többé iskolai kötelességeinek mintaszerű teljesítésével, hanem azon túl is dolgozni és alkotni akart. Csak az volt a baj, hogy a követendő úttal sokáig nem tudott tisztába jönni. Doktori értekezésével kapcsolatban végzett kutatásai természetszerűleg a rendtörténet felé hajlították, egyre határozottabb alakot öltő speciális érdeklődése viszont a középkori egyetemes történelem felé vonzotta. A két irányzat évekig viaskodott benne, és ő egyelőre úgy oldotta meg a maga számára a kérdést, hogy egyforma hűséggel iparkodott szolgálni a rendtörténet és az egyetemes történelem érdekeit. Első nagyobb tanulmánya, *Itália a XIII. században* a középkori olasz történelem körébe vágott. A derék dolgozat, mely eredetileg a budapesti piarista gimnázium 1907-08. évi Értesítőjében jelent meg, néhány jól megválasztott helyzetképpel találóan világít bele a XIII. század forrongó világába és szemléletesen érzékelteti meg a szemben álló titáni erők küzdelmét. Érdeme nem annyira eredetiségében, – erről már csak korlátolt terjedelménél fogva sem lehet szó – mint inkább anyagának ügyes összeválogatásában és világos elrendezésében keresendő.

Ha az első bemutatkozás az egyetemes történelemnek szólt, a másodiknak természetszerűleg a rendtörténetet kellett illetnie. Miskolczynak már privigyei kutatásai során megragadta figyelmét a XVIII. századi magyar piaristaság egyik legkiemelkedőbb képviselőjének, Bajtay Antalnak alakja. Korán feltette magában, hogy a kiváló kultúrpolitikus és főpap emlékét megfelelő monográfiában örökíti meg. Elhatározását hamaros kivitel követte. Mihelyt tehetete, azonnal hozzálátott az anyaggyűjtéshez. Ezirányú műhelymunkájának eredménye három terjedelmes tanulmány: *A piaristák 1753. évi tanügyi reformtervezete* (Magyar Középkola, 1910. 87 s kk. 11.), *Az erdélyi felekezeti viszonyok Bajtay püspöksége alatt* (Békefi-Emlékkönyv, Budapest, 1912. 328 s kk. 11.) és *Bajtay Antal szerepe Erdély közéletében* (Századok, 1913. 656 s kk. 11., 736 s kk. 11.). Az utóbbi kettő már teljesen kidolgozott fejezet volt a befejezéshez közelítő munkából. Maga a teljes mű 1914-ben jelent meg 134 nagy nyolcadrét oldal terjedelemben. A könyv kiterjedt, bár teljesen megközelítőleg sem mondható forrástanulmány alapján rajzolja meg a kiváló piarista rendfőnök és püspök alakját. A szakkritika általában elismeréssel

fogadta és sietett kiemelni abbeli érdemét, hogy első modern összefoglalását nyújtja Bajtay életének.¹

A rendtörténeti kutatással párhuzamosan szorgalmasan folytak a középkori tanulmányok is. Boldogult rendtársunk már ebben az időben rábukkant későbbi kutatásainak főtárgyára, a nápolyi Anjouházra. Különösen a dinasztia megalapítójának, I. Károlynak zordon alakja ragadta meg figyelmét. Tanulmányozni kezdte tehát a rája vonatkozó gazdag forrásanyagot és nyomtatott irodalmat s két terjedelmes szemelvény: *Az Anjou-uralom megalapítása Alsó-Itáliában* (A kegyestanítórendiek budapesti főgimnáziumának Értesítője az 1912-13. iskolaévről) és *Anjou Károly politikája a tagliacozzoi csata után* (Történeti Szemle, 1913. 367 s kk. 11.) közzététele után még 1913-ban megjelentette *Anjou Károly* című terjedelmes monográfiáját. Munkája, bár a kritika nem mulasztott el rámutatni fogyatkozásaira, így főleg egyes alapvető tanulmányok és feldolgozások figyelmen kívül hagyására, általában elismeréssel és méltánnyal találkozott a szakkörök részéről.²

Ezzel le is zárult Miskolczy István irodalmi működésének első szakasza. A világháború, mint annyi más emberét, az ő életét is kizökkentette a megszokott kerékvágásból és hosszú évekre elvette kedvét a tudományos tevékenységtől. Elkedvetlenedése okát elsősorban lélektani rugókban kell keresnünk. A háború napról-napra fokozódó borzalmi rendkívüli mértékben igénybevették és megviselték amúgy sem erős idegzetét. Az idők megnehezült járása és az életviszonyok egyre bizonytalanabbá válása állandó nyomásként nehezedett kedélyére. Családi bajai, különösen Gyula öccsének harctéri szolgálata, majd később édesanyjának elbetegedése és halála szintén erősen közrehatottak munkakedvének lelohasztásában. Így történt, hogy hat-hét esztendő teljes meddőségben telt el fölötte. Olvasgatni és anyagot gyűjteni ez alatt az idő alatt sem szűnt meg ugyan, de írásra nem tudta rászánni magát.

Ez a borongós hangulat csak a húszas évek elején szakadt fel, mikor a háború borzalmi kezdtek fájó emlékekké szelidülni és a családi bajok is elsimultak. A bús csüggettséget ismét lüktető munkakedv váltotta fel. Bizonyos, hogy ebben a tekintetben a trianonutáni magyarság idegeit végigbizsergető lázas tenni és alkotni vágyás is serkentőleg hatott rendtársunkra. De része volt magáraeszmélésében annak a fokozott munkautemnek is, melyet legszűkebb környezetében, budapesti rendtársai egy részénél figyelhetett meg.

A munkát ott kezdte, ahol annakidején abbahagyta. De mégis két lényeges különbséggel; 1. végleg szakított a korábbi kettősséggel; most már minden idejét és erejét egy célra, a magyar Anjou-korszak külföldi vonatkozásainak nyomozására fordította. E részben csak egy kivétellel találkozunk nála: 1925-ben a Szent István-Könyvek szerkesztőségének kérésére megírta a középkori kereskedelem történetét (Szent István-Könyvek 37. sz. Budapest, 1926). Bár vállalkozása jól sikerült, és a kritika részéről is elismerésben részesült,³ mégis érezte, hogy tárgyválasztásával idegen területre tért, és semmiképpen sem volt rábírható a mű magától kínálkozó második felének az újkori kereskedelem történetének megírására.

2. Nem kevésbé lényeges ismertető jegye volt Miskolczy új erőre kapott tudós munkájának a részletekbe való elmélyedés. Míg annakelőtte nagy összefoglaló munkák írásában találta örömét s emiatt nem tudott elég időt és teret szentelni a homályba vesző részletek felderítésére, most megfordította a teendőket: előbb a részletekkel akart tisztába jönni és csak azután gondolt összefoglalásra. Újirányú munkásságának mintegy beharangozása volt a magyar történelemből is jól ismert Nápolyi Lászlóról írt derék monográfiája volt, melyet a Századok 1921-22

évfolyamában adott közre (330. s. kk. 11.). Ezt követte a magyar Anjouk koráról nyújtott ügyes összefoglalása (*Magyarország az Anjouk korában*. Szent István-Könyvek, 9. Budapest, 1923), melyben Pór Antal óta elsőnek próbálta meg az Anjoukorszakot beilleszteni a magyar fejlődés egyetemébe. A kis munkának, melyről többek közt Hóman Bálint is nagy elismeréssel szól,⁴ főértékét az adja meg, hogy először kísérelte meg, bár még nem az új történetírás módszereivel, a maga valóságában eleveníteni meg a Károly Róbert és Nagy Lajoskorabeli magyarság életét.

Munkakedvével ambíciója is ébredezni kezdett Miskolczi Istvánnak. Úgy érezte, hogy a középiskolán túl az egyetem számára is van mondanivalója. E tekintetben kapóra jött neki, hogy a menekült kolozsvári egyetemet 1922-ben szülővárosába, Szegedre helyezték át. Az egyetem nagytekintélyű történelemtanára, a kitűnő Márki Sándor készségesen kezére járt neki s 1923-ban magántanárrá képesítette őt *Olaszország története az Anjouk nápolyi uralma idején* című tárgykörből.⁵

Boldogult rendtársunk igen nagyra vette a megtisztelést és próbaelőadásul egész nagy értekezést mutatott be Anjou Károly balkáni politikájáról.⁶ Utána egyideig rendszeresen lejárt szülővárosába magántanári előadásainak megtartására; nemcsak kötelességérzetből, hanem azért is, mert élte a titkos remény, hogy magántanárságából előbb-utóbb rendes tanárság kerekedik ki. Képesítése óta ugyanis vágyainak netovábbja az egyetemi katedra volt, s erre akkoriban Szegeden kínálkozott legtöbb remény. Nagy csalódás volt tehát számára, mikor az egyetem a nagyérdemű Márki Sándor halála után (1925. június 30) pályázat mellőzésével nem őt, hanem az azóta szintén elhunyt Főgel Józsefet⁷ hívta meg az elárult közép- és újkori tanszékre. A csalódás keserve, bár nem igen beszélt róla, évekig égette Miskolczi érzékeny lelkét. Ettől fogva nem látta célját a szegedi kapcsolatok ápolásának. A látszat megóvásáért egyideig még élt ugyan magántanári jogaival, de azután végleg elmaradt. A szegedi helyett mindinkább a budapesti egyetem felé fordult érdeklődésével; annál inkább, mivel gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 1930. június 2-án kinevezte a budapesti középiskolai tanárvizsgáló bizottság tagjának. A többi azután már magától ment: 1931-ben jóbarátja, Áldásy Antal segítségével könnyűszerrel keresztülvitte budapesti képesítését. Ez alkalommal tárgykörét is megváltoztatta: nem korlátozta többé magát az Anjoukorra, hanem az egész késői középkor előadását tervbe vette.⁸ Újabb megtisztelést jelentett számára, hogy mint a budapesti angolkisasszonyok polgáriskolai tanárképzőjének történelemtanárát 1932. május 1-én kinevezték az Országos Polgári Iskolai Tanárvizsgáló Bizottság tagjának.⁹ Ezt követte később az egyetemi nyilvános rendkívüli tanári cím megadása.

Elismerésben és címben tehát nem volt hiány, de az áhított egyetemi katedra egyre késett. Miskolczi szegedi csalódása után a pécsi egyetem felé fordult reménykedésével. De itt is csalódás érte: a Hodinka Antal nyugalombavonulásával megüresedett világtörténelmi tanszéket ismét nem vele, hanem mással töltötték be. A fájó mellőztetésért azonban bizonyos mértékig kárpótolta a budapesti egyetem bölcsészeti karának megtisztelő bizalma, mellyel a boldogult Áldásy Antal halálával (1932. július 14) elárult középkori tanszék helyettesítésére őt kérte fel. Miskolczi az őt jellemző lelkiismeretességgel most is nagyon komolyan vette a megbízást: előadásaira és szemináriumi gyakorlataira mindig gondosan elkészült s általában minden tőle telhetőt megtett, hogy hallgatóit minél alaposabban bevezesse a középkori történet ismeretébe. Lelkiismeretességére jellemző, hogy még halálos ágyán is egyre azon aggódott, hogy mulasztása miatt hallgatói elmaradnak tanulmányaikban.

A pécsi katedrára minden más szemponttól eltekintve már csak azon a címen is jogosultnak érezte magát a megboldogult, mivel akkor már gazdag és eredményes kutatói múlt állott mögötte. Minél jobban belemerült ugyanis az Anjoukorszak függő kérdéseinek tanulmányozásába, annál jobban meggyőződött róla, hogy előbbrevitelüket vagy éppen megfejtésüket csak akkor remélheti, ha a közkezen forgó forrásanyagot lényegesen új és addig még nem használt adatokkal tudja gyarapítani. Korán felmerült tehát lelkében az olaszországi levéltárak átbúvárolásának vágya. A gondolatnak annál inkább fel kellett nála vetődnie, mivel elődje, Pór Antal a nagy külföldi kiadványokban hozzáférhető anyagon kívül lényegében csak a hazai kútfők előadására támaszkodott s emiatt éppen Miskolcзы kutatásainak sajátos területén, a magyar és nápolyi érintkezések történetében számos alapvető kérdést homályban hagyott.

A tervbevett olaszországi tanulmányi út előkészítése sokkal könnyebben ment, mint eredetileg gondolni lehetett. A rend vezetősége a szóban levő nagy tudományos érdekekre való tekintettel minden nehézség nélkül hozzájárult a kért egyévi szabadság engedélyezéséhez. Az ösztöndíj odaítélésére hivatott akadémiai szerv, a Római Magyar Történeti Intézet bizottsága élén Berzeviczy Albert elnökkel szintén a legmesszebbmenő jóakarattal kezelte az ügyet. Így Miskolcзыnak az 1925-26. iskolai évre valóban sikerült kijutnia álmai földjére, Olaszországba. Kint töltött ideje nagy részét a római közgyűjtemények átbúvárolásának szentelte; de sokat kutatott Firenzében és egyebütt is. Csak az Anjou-uralom középpontját, Nápolyt nem sikerült sorra kerítenie. Nem nyugodott tehát addig, míg az 1929-30. évre újabb, immár állami ösztöndíjat nem tudott szerezni. Az új tanulmányi év jó részét most már Nápolyban töltötte s ezen idő alatt nemcsak gazdag anyagot gyűjtött, hanem értékes összeköttetéseket is szerzett. Ebből a szempontból különösen termékenynek bizonyult Cutolo Sándor professzorral kötött barátsága.

A két olasz út valósággal felvillanyozta Miskolcзы Istvánt; látókörét kitágította, munkakedvét felfokozta. A következő években tolla alól egymás után kerültek ki az értékesnél értékesebb tanulmányok, melyek a magyar és nápolyi kapcsolatok kialakulására és természetére iparkodtak fényt deríteni. (L. *A Magyar Anjouk trónigényei Nápolyra*. Történeti Szemle, 1928. 18. s. kk. 11.; ugyanennek egy része olasz nyelven is megjelent *Le pretese di Lodouico il Grande sul trono di Sicilia* címen a Samnium 1929. évfolyamában s külön is, Benevento, 1929.) Különösen a szerencsétlen András herceg tragikus sorsa ragadta meg figyelmét. Hosszú éveken át nem fáradt bele, hogy teljes világosságot derítsen az aversai büntény minden mozzanataira, előzményeire és következményeire. Egész tanulmányciklust szentelt a szomorú epizódnak. A ciklus kiemelkedőbb darabjai: *András herceg tragédiája és a nápolyi udvar* (Századok, 1927-28. 766. s. kk. 11., 869. s. kk. 11.; u. e. mint a Szent István Akadémiában 1927 november 18-án bemutatott székfoglaló értekezés külön is megjelent); *Nápolyi Johanna* (Budapesti Szemle, 1934. 232. k. 45. s. kk. 11.); *Nagy Lajos nápolyi hadjáratai* (Hadtört. Közlemények, 1933. 46. s. kk. 11., 129. s. kk. 11.); *A második aversai tragédia* (Szent István Akadémia, 1930); *Az 1348-iki nagy pestis és az egykorú orvostudomány* (Budapesti Szemle, 1936. 243. k. 212. s. kk. 11.); *Nagy Lajos második nápolyi hadjárata* (Hadtörténelmi Közlemények, 1934. 31. s. kk. 11.); *Mária hercegnő, Nagy Lajos jegyese* (Történeti Szemle, 1929. 73. s. kk. 11.). Mindeme tanulmányok a legilletékesebb szakember, Hóman Bálint megállapítása szerint a nápolyi magyar kapcsolatok diplomáciai hátterének és az események közvetlen indító okainak feltárásával helyes megvilágításba állították s a források

és a külföldi irodalom helyes mérlegelésével szinte teljes tisztázásra juttatták a szóban forgó kérdéseket.¹⁰

Még fontosabb feladatra vállalkozott Miskolczy, mikor a konkrét események fölé emelkedve Anjou-királyaink reformjainak gyökereit próbálta kinyomozni a nápolyi királyság rokon intézményeiben. (*Anjou-királyaink reformjai*. Századok, 1932. 306. s. kk. 11., 393. s. kk. 11.; *A Drugetek ősei*. Turul, 1936. 1. s. kk. 11.) És becsületére legyen mondva, nem esett a tárgyukba szerelmes szakkutatók egyoldalúságának hibájába; nem tartotta magát megfellebbezhetetlen fórumnak és egy pillanatra sem jutott eszébe azt állítani, hogy a magyar talajba átültetett nápolyi palánták a magyar ég alatt is ugyanolyan törvények szerint fejlődtek tovább, mint a déli verőfény alatt. (*Válasz Erdélyi László «Észrevételeire»*. Századok, 1933. 480. 1.)

Boldogult rendtársunk addig-addig bajlódott az Anjou-kor részletkérdéseinek kibogozásával, míg benne is feltámadt a szétszórt részletek csokorbafejtésének természetes vágya. Az analízis munkás éveit után nála is elérkezett az alkotó szintézis ideje. Mivel hanyatló egészségi állapota nem engedett időt a habozásra, hamarosan hozzálátott megjelent tanulmányainak rendszerezéséhez. Összefoglaló munkáját *Magyar-olasz összeköttetések az Anjouk korában* címen jelentette meg. (Budapest, 1937. 340. 1.) Könyve azonban korántsem egyszerű utánnyomása korábbi tanulmányainak, hanem rendszeres és sok tekintetben kimerítő feldolgozása az egész tárgykörnek. Ennek megfelelően a kész részek is bizonyosátfűléssel és kiegészítésekkel simulnak bele a mű egészébe, az itt-ott mutatkozó hézagokat pedig egészen új fejezetek töltik ki. Így a könyv tarlózás helyett minden ízében eredeti és újszerű feldolgozás benyomását kelti.

A magyar-olasz összeköttetések története kétségkívül legmaradandóbb alkotása Miskolczy Istvánnak. Ez mutatja egyúttal legszemléletesebben történetírói sajátosságait is: egyfelől akribiáig menő lelkiismeretességét az adatok felhasználásában, másfelől szinte túlzott puritanságát az előadásban. Elbeszélését mindig szigorú gonddal megrostált adatokra alapozta és soha semmi olyant nem állított, amit adatokkal bizonyítani nem tudott; másrészt adataiból sohasem olvasott ki többet, mint amennyi bennük volt. A betűkön túlmenő következtetések vagy éppen merész konjektúrák teljesen távol állottak történetírói módszerétől. A képzelet megelevenítő tevékenységét tudatosan kirekesztette munkájából. Ugyanígy előadásában is gondosan került minden színesebb fordulatot; ebben a tekintetben is szigorú tárgyyszerűségre és egyszerűségre törekedett. Mintha a történész mellett az író babéra egyáltalában nem izgatta volna. Emiatt munkája túlságosan nehéz olvasmánynak sikerült. A szakemberek mindig érdeklődéssel és tanulsággal fogják olvasni, de laikus olvasóközönségre nem számíthat; ahhoz túlságosan szakszerű, száraz és minden külső dísz nélkül való.

Összefoglaló művének kiadásával Miskolczy még korántsem látta befejezettnek tudományos pályáját. Agyában még az új témák hosszú sora zsongott s bizakodóbb napjaiban azzal a reménnyel áltatta magát, hogy talán sikerül még egy újabb kötetre való anyagot összegyűjtenie. De a Gondviselés másként határozott felőle és időnap előtt elszólította körünkől. Halála azonban csak a külső világ számára volt meglepetés; akik közelebb állottak hozzája, azok tudták, hogy életerejét az egymást követő súlyos betegségek már jóval halála előtt megrendítették.

Azon kell kezdenünk, hogy a boldogult nem tartozott a «jól születettek» (*bene nati*) közé. Családi örökségként gyenge idegzetet és mindenféle betegség

íránt fogékony szervezetet kapott. Ezért már fiatal tanár korában sok baja volt, főleg a gyomrával. Óvatos életmóddal azonban mindig föléje tudott kerülni a bajoknak, úgyhogy iskolai munkáját nagyobb megszakítások nélkül tudta végezni. Később maláriás lázak léptek fel nála, melyek első olaszországi útja után még nagyobb erővel jelentkeztek. Általában az olaszországi utak nem tettek jót egészségének. Különösen a nápolyi tartózkodás viselte meg nagymértékben. A kezdetleges elszállásolás s a gyenge és hiányos étkezés nagyon igénybevette amúgy is erős kíméletre szoruló szervezetét. Utána egymást érték nála a legkülönfélébb nyavalyák: két hosszantartó sárgaság, vesevérzés, vesemedencegyulladás, ismételt mandulagyulladások, melyek végül is operatív beavatkozást tettek szükségessé, paratífusz és bélfekély, majd vakbélgyulladás, mely 1932. nyarán újabb operációt vont maga után.

A gyakori betegeskedések azonban, bár egyik-másik sokáig elhúzódott, lényegesen nem zavarták Miskolczi életrendjét. Baráti körben sokat panaszkodott ugyan megrendült egészségi állapotára, szívesen és részletesen beszámolt a betegségek különböző tüneteiről, de azután megint csak összeszedte magát és folytatta megszokott munkáját. Komolyabb intő jel volt, hogy az 1934. és 1936. években megejtett alapos szívvizsgálat rendellenességet állapított meg a szív működésében. A vizsgálatot végző professzorok huzamosabb pihenőt ajánlottak boldogult rendtársunknak. Ő azonban mindössze iskolai elfoglaltságát vonta szűkebb korlátok közé, de egyébként egyetemi előadásait rendszeresen megtartotta és tudós munkáját is változatlanul folytatta.

Így múltak a hetek és hónapok változó egészségi állapotban és hullámzó hangulatban. 1937. június 6-án tíz évvel előbb végzett tanulóinak érettségi találkozóján vett részt a megboldogult. Nagyon jól érezte magát az összejövetelen, és sokáig elgyönyörködött fiainak ragaszkodó szeretetében. Kedvükért még a találkozási ebéden is megjelent. Mindjárt utána azonban nagy gyengeség, majd egy-két nap múlva magas láz lepte meg. A hamarosan megejtett orvosi vizsgálat influenzát állapított meg nála. Szerencsére a tünetek nem mutattak komolyabb komplikációra. Június végére annyira megjavult a beteg állapota, hogy pihenésre hűgának és sógorának alsóörsi nyaralójába távozhatott. A javulás azonban csak átmenetinek bizonyult. A lázak már néhány nap múlva visszatértek s mivel csökkenés helyett állandóan emelkedtek, július közepén gyökeresebb orvosi vizsgálat igénybevételére kényszerítették rendtársukat. A Herzog-klinikán megejtett igen gondos vizsgálat azonban az influenza következményeként mindössze enyhe tüdőcsúcshurutot állapított meg s ellene magaslati tartózkodást javallott.

A klinikai vizsgálat után újabb megenyhülés következett. A szünidő hátralevő része aránylag kellemesen telt el az alsóörsi családi villában. A lázak annyira lecsökkentek, hogy a javallott magaslati tartózkodás is feleslegesnek látszott. Az iskolai év kezdetével azonban megint visszatértek a lázak és már két nap múlva arra kényszerítették a szegény beteget, hogy egyszersmindenkorra búcsút mondjon a tanításnak. Az újból megejtett igen beható klinikai vizsgálat végre megállapította, hogy streptococcus-infekcióról, általános vérmérgezésről van szó, mely az orvostudomány jelen állása szerint gyógyíthatatlan.

A szegény beteg, mintha maga is megérezte volna helyzetének reménytelenségét, egyre jobban elszótlanodott. Míg korábban megértő barátai előtt szerette elpanaszolni bajait, most mindinkább magábvonult. A hárshegyi idegszanatóriumban töltött néhány hetes pihenés szintén nem hozta meg a kívánt jobbulást. Mikor november 18-án hazatért, állapota rosszabb volt, mint előbb bármikor.

Láza már néhány nap múlva 40 fok fölé szökött. Most már maga is látta, hogy nincs menekvés. Ezért töredelmes életgyónással felkészült a halálra. November 25-én meglevő bajaihoz súlyos mellhártya- és tüdőgyulladás is járult. Újra be kellett szállítani a Herzog-klinikára. De itt sem tudtak segíteni rajta. A gondos orvosi kezelése már csak arra szorítkozott, hogy enyhítse a beteg fájdalmait, ő mindvégig hősként viselkedett és egy percre sem veszítette el lelki nyugalmát. Hozzátartozóit – ekkor hűgán és sógorán kívül már Bécsből hazahívott egyetemi tanár öccse is mellette volt – azzal vigasztalta, hogy ő elvégre szép kort ért, holott vannak, akik egészen fiatalon hálnak el, míg neki ötvenhat esztendő engedett megérni a jó Isten kegyelme. Az utolsó napokban öntudata mindgyakrabban elhomályosult; végre december 1-én a jötevő halál megszabadította szenvedéseitől.

Temetésén nagy számmal jelentek meg barátai, tanítványai és tisztelői. Ravatalánál az elvesztése fölött érzett őszinte mély fájdalomnak az egyetem bölcsészeti kara és a Történelmi Társulat nevében Lukinich Imre egyetemi tanár, a Szent István Akadémia és a piarista gimnázium részéről Balanyi György ginvnáziumi igazgató s végül az angolkisasszonyok polgáriskolai tanárképző intézete képviselőjében Schlett Erzsébet főiskolai hallgató adott kifejezést. A beszédek s még inkább a nagy számmal érkezett részvénytilatkozatok beszédes bizonyosságai voltak annak a nagyrabecsülésnek, mellyel a társadalom széles rétegei a megboldogult szerénységének, komolyságának és alapos tudományos felkészültségének adóztak.

Miskolczy halálával a magyar történetírás egyik legalaposabb és leglelkiismeretesebb munkását veszítette el. Pór Antal öröksége, a magyar lovagkor legfényesebb szaka ismét árvaságra jutott, s ki tudja, meddig kell várnia, hogy ismét hasonló lelkes művelőt nyerjen?

Az életrajz összeállításánál elsősorban a hivatalos rendi kútfőkre: rullákra, névtárakra, suffragiumokra és iskolai értesítőkre támaszkodtunk. Főleg gyermek- és ifjúkorára igen becses adatokat köszönhetünk a megboldogult hűgának, dr. Raj Ferencné, Miskolczy Gizella úrnőnek, aki vázlatában művészi képét adta a boldogult családi környezetének és egyéniségének. Jóságáért fogadja ezúton is hálás köszönetünket. De az írott és nyomtatott forrásokon kívül sokat merítettünk közvetlen tapasztalásból is, amire több mint húszéves barátságunk bő alkalmat nyújtott.

¹ Századok, 1916. 655. s. kk. 11. (-ch-e.)

² Századok, 1914. 628. s. kk. 11. (Patek Ferenc.)

³ Katolikus Szemle, 1926.

⁴ Magyar történet. II.» Budapest, 1936. 615. 1.

⁵ 1923 május 31. 69. 566/1923.

⁶ Anjou Károly balkáni politikája. (La politica balcanica di Carlo d'Angio.) Kiadja a m. kir. Ferenc József Tud. Egyetem barátainak egyesülete. Szeged, 1925.

⁷ 1941 október 19.

⁸ 1931 július 15.

⁹ 1932 május 1. 12.895/1932. IV.

¹⁰ Magyar történet. II.³ Budapest, 1936. 625. 1.